

Jussi Pekkarinen

Konsulinkyydillä kotiin

*suomalaisia
ahdingossa
maailmalla*

Jussi Pekkarinen

Konsulinkyydillä kotiin

Suomalaisia ahdingossa maailmalla

SAGA Egmont

Konsulinkyydillä kotiin: suomalaisia ahdingossa maailmalla

Cover image: Shutterstock

Copyright © 2009, 2021 Jussi Pekkarinen and SAGA Egmont

All rights reserved

ISBN: 9788728060827

1st ebook edition

Format: EPUB 2.0

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means without the prior written permission of the publisher, nor, be otherwise circulated in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition being imposed on the subsequent purchaser.

www.sagaegmont.com

Saga is a subsidiary of Egmont. Egmont is Denmark's largest media company and fully owned by the Egmont Foundation, which donates almost 13,4 million euros annually to children in difficult circumstances.

Saatesanat

Ulkoasiainministeriön (UM) konsuliyksikön päällikkö Pekka Hyvönen kysyi syksyllä 2003 minun ja kollegani Jyrki Paloposken mielipidettä konsulipalvelujen historian kirjoittamisesta. Aihepiiriä ei ole aikaisemmin tutkittu, koska konsulitehtävät ovat aina jääneet »kovan ulkopoliitiikan» varjoon, vaikka hädänalaisten Suomen kansalaisten avustaminen on kuulunut ministeriön perustehtäviin jo vuodesta 1918. Pidimme kumpikin ideaa loistavana, varsinkin kun tiesimme, että UM:n arkistossa on satoja koteloita mielenkiintoista materiaalia konsulitapauksista. Mutta kuka historian olisi kirjoittanut, millä ajalla ja mistä kustantaja olisi saatu? Niinpä hanke jäi.

Syksyllä 2006 mietin juoksulenkillä, mitä ryhtyisin juuri valmistuneen Suomi-kuvaa käsittelevän tietokirjan jälkeen kirjoittamaan. Yhtäkkiä mielessäni välähti: tietysti konsulipalvelujen historiaa! Joulukuun 2004 järkyttävän tsunami-katastrofin jälkeenhän Suomessa oli keskusteltu välillä kiivaastikin konsulipalveluista ja UM:n kyvystä ja halusta hoitaa niitä. Jos tavalliselta kansalaiselta olisi tsunamin jälkeen kysytty, mikä on ministeriön perustehtävä, vastaus olisi varmasti ollut: ulkomailla ongelmiin joutuneiden maanmiesten auttaminen. Sama vastaus saataisiin todennäköisesti tänäänkin.

UM:n konsulipalvelujen historian selvittämiseksi oli ilmiselvästi tilaus. Kysyin Pekka Hyvöseltä ja Jyrki Paloposkelta, mitä mieltä he olivat. Kumpikin kannusti ryhtymään työhön. Otin yhteyttä valtiosihteeri Pertti

Torstilaan, joka piti hanketta ministeriön kannalta erittäin tärkeänä ja ajankohtaisena sekä järjesti työskentelymahdollisuudet.

Tavoitteenani on ollut vastata kansalaisten heittämään haasteeseen ja selvittää, mitä ministeriö on tavallisen ihmisen hyväksi tehnyt. Keitä on autettu, keitä ei, ja miten tehtävistä on selvitty? Olen käsitellyt asiat tapausten kautta ja nivonut niihin konsuliohjeet, määräykset ja sopimukset sekä aikakauden yleisen kehityksen. Konsulitapauksiin kytkeytyi myös yllättävän usein ulkopoliittikkaa. Minulla oli aloittaessani jonkinlainen käsitys tapauksista, mutta käytyäni materiaalin läpi en voinut kuin hämmästellä, missä kaikkialla ja minkälaisissa tilanteissa Suomen kansalaisia on vuosien varrella ollut. Monen tapauksen kohdalla totesin mielessäni, että fakta päihittää kiinnostavuudessa fiktion.

Olen keskittynyt kirjassa hädänalaisten Suomen kansalaisten avustamiseen ja jättänyt merimiesten ja siirtolaisten asiat samoin kuin ihmisten tiedustelut vain muutaman esimerkin varaan. Moni tärkeä siivu UM:n konsuliyksikön mittavasta työkentästä on jäänyt kokonaan tutkimatta. Syy on aineiston laajuudessa. Jo nyt sitä on ollut yli 700 koteloa. Samasta syystä olen käynyt materiaalia läpi vain vuoden 1981 loppuun. Tätä rajausta puoltaa myös se, että Jukka Nevakiven ja Timo Soikkasen kirjoittama UM:n historia päättyy niin ikään vuoteen 1981. Olen täydentänyt UM:n arkiston tietoja etsivän keskuspoliisin (EK) / valtiollisen poliisin (Valpo) ja suojelupoliisin (Supo) aineistolla sekä haastatteluilla. Kaikille haastatelluille samoin kuin puhelimitse ja sähköpostitse tietoja antaneille kiitos. Erikoiskiitos Tuula Ryhäselle, joka on monin muinkin tavoin auttanut kirjan valmistumisessa.

Olen muuttanut henkilöiden nimet henkilötietolain hengen mukaisesti silloin, kun oikeiden nimien julkistaminen voisi loukata joko ihmistä itseään tai hänen omaisiaan. Samoin olen tehnyt tapauksissa, jotka olen arvioinut nuoruuden hairahduksiksi tai muuten vaan kiusallisiksi ja joista kirjoittaminen oikeilla nimillä ei olisi korrektia. Kirjassa ei samasta syystä ole myöskään henkilöhakemistoa.

Suurlähettiläs Pekka Hyvönen, kauppatieteiden tohtori Teemu Kokko, tietopalvelupäällikkö Jyrki Paloposki ja professori Juhani Suomi ovat lukeneet käsikirjoituksen läpi ja esittäneet hyviä kommentteja. Siitä heille kiitos. Suomen Tietokirjailijoille ja Otavan Kirjasäätiölle kiitos taloudellisesta tuesta. Otavan toimituspäällikkö Markku Aalto on taas tehnyt erinomaista työtä.

Espoossa 9.4.2009

Jussi Pekkarinen

I Siirtolaisia ja loikkareita

HÄDÄNALAISIA ON AUTETTAVA

Suomen Kristianian (Oslo)-lähetystön asiainhoitajalla Allan Serlachiuksella oli kesällä 1918 huolia.

Edustustossa oli sen avaamisen jälkeen käynyt lukuisia Suomen kansalaisia pyytämässä apua. Lähetystön henkilökunta oli myös joutunut »lunastamaan» monta rahatonta maanmiestään Norjan poliisin huostasta. Serlachiuksen mukaan edustustossa oli kesän aikana otettu käyttöön kortisto avustusta saaneista. Se oli paljastanut ikävän tosiasian. »Näitä avustuksia on välillä väärinkäytetty siten, että avustuksen saaja ei olekaan lähtenyt kotiin, vaan jäänyt edelleen Norjaan. Olen sen vuoksi antanut määräyksen, että avustuksia ei enää anneta rahassa, vaan siten, että avunpyytäjälle täällä ostetaan valmis hänen nimellensä asetettu matkalippu Suomeen», kirjoitti Serlachius senaatin ulkoasiaintoimituskunnalle 29.8.1918.

Hänen mukaansa uusi järjestelmäkään ei ollut osoittautunut aukottomaksi. Asianhoitajalla oli tiedossaan tapauksia, joissa Suomeen matkustava olisi vallan mainiosti voinut itsekkin maksaa matkansa, mutta oli tullut lähetystöön kinuamaan vapaalippua. »Valitettava tosiasia on, että lainanpyytäjiä on muitakin kuin työväenluokkaan kuuluvia», hämmästeli Serlachius, jonka mukaan ihmisluonne kai oli sellainen. Niinpä asiainhoitaja pyysi toimituskunnalta »joitakin yleisiä ohjeita juuri mitä avustusten antamiseen tulee».

Ulkoasiaintoimituskunta ei osannut suoralta kädeltä vastata, koska esimerkiksi Venäjän keisarikunnan konsuliohjeissa hädänalaisten kansalaisten avustaminen oli kuitattu hyvin epämääräisesti toteamalla, että »konsulin pitää ainoastaan pakottavain seikkain ollessa antaa hänelle [kansalaiselle] tarpeenalaista apua välttämättömpäin tarvetten täyttämiseen». Merimiesten avustamisesta oli sen sijaan annettu erittäin yksityiskohtaiset ohjeet. Niinpä toimituskunta kysyi Helsingissä olevilta ulkomaiden edustustoilta, miten ne olivat järjestäneet hätään joutuneiden kansalaistensa avustamisen. Saaduista vastauksista selvisi, ettei mitään yleiseurooppalaista standardia ollut, mutta tiettyjä peruseriaatteita noudatettiin.

»Kaikista lähetystöistä on kuitenkin ilmoitettu, että rahaavustuksia jaetaan ainoastaan pakottavissa tapauksissa, että avunsaajan kussakin tapauksessa tulee lähetystöön jättää seikkaperäinen kirjallinen selostus itsestään sekä sitoumus lainaksi annettujen varojen takaisinmaksamisesta, että kun matkalippuja kotimatkaa varten annetaan, joku lähetystön virkamiehistä seuraa kysymyksessä olevaa henkilöä laivalle taikka junalle sekä että yllämainitut sitoumukset sittemmin perittäväksi lähetetään kotimaan ulkoasiainministeriöön.» Nämä ajankohtaisuutensa erittäin hyvin säilyttäneet ohjeet lähetettiin Kristianian-lähetystölle. Lopuksi edustustoa kehoitettiin perehtymään Ruotsin ja Saksan ulkoasiainministeriöiden julkaisemiin seikkaperäisiin konsuliohjeisiin, jos se kaipasi tarkempia tulkintoja.

Suomen julistautuessa 6.12.1917 itsenäiseksi maalla oli autonomian ajan peruna melkein valmis hallintokoneisto. Senaatin toimituskunnista tuli uuden valtion keskushallinnon osia, vuodesta 1918 ministeriöiden

nimellä. Niillä oli vuosikymmenien rutiini, jonka pohjalle oli helppo rakentaa itsenäisyyden mukanaan tuomat uudet toimintamuodot.

Ulkoasiainhallinnon alalla hallinnollista traditiota ei kuitenkaan ollut. Autonomia ei ollut ulottunut ulkosuhteisiin, vaan keisarikunta oli vastannut niistä itse. Vaikka suomalaisilla oli 1800-luvulla oma passi, oli meikäläisten ulkomailla ongelmiin joutuessaan luonnollisesti asioitava Venäjän edustustoissa.

Ulkoasiainministeriöksi (UM) 27.11.1918 muutetun ulkoasiaintoimituskunnan henkilökunta kasvoi perustamisvaiheen 17:stä yli kaksinkertaiseksi vuoteen 1923 mennessä. Kasvu oli luonnollista, sillä uuden ministeriön tarpeet selvisivät vasta vähitellen. UM:n organisaatio muuttui alkuaikoina suhteellisen tiheään. Vuonna 1923 annetussa asetuksessa ministeriö jaettiin kolmeen osastoon: hallinnollisten asioiden osastoon, poliittisten ja kaupallisten asioiden osastoon sekä oikeudelliseen osastoon. Tämä jakautui oikeudellisten ja kansainliittoasiain jaostoon sekä siirtolaisasiain jaostoon. Jälkimmäiselle kuului mm. hädänalaisten Suomen kansalaisten avustaminen, vaikka jaosto oli perustettu - kuten nimikin jo kertoo - ensisijaisesti palvelemaan suomalaisia siirtolaisia eri puolilla maailmaa.

Suomen ulkomaanedustuksen järjestelymahdollisuuksia hankaloittivat maailmansota, lähes välittömästi itsenäisyysjulistuksen jälkeen puhjennut sisällissota ja rahapula. Tukholmaan ja Berliiniin oli ennätetty nimittää edustajat jo ennen sisällissotaa, mutta muiden Suomen tunnustaneiden valtioiden vuoro tuli vasta myöhemmin. Toiminta voitiin aloittaa vain kaikkein keskeisimmissä pääkaupungeissa: Tukholman ja Berliinin lisäksi Pariisissa, Kööpenhaminassa ja Kristianiassa. Suomen sitoutuminen

Saksaan heikensi luonnollisesti suhteita länsivaltoihin. Tärkeimmät lähetystöt olivat Berliini ja Tukholma.

Pariisin rauhansopimus 1919 ja Suomen paluu tasavallaksi kuningasseikkailun jälkeen paransivat Suomen diplomaattista asemaa. Iso-Britannia, Yhdysvallat ja Italia tunnustivat Suomen kesällä 1919, ja diplomaattisuhteet solmittiin samana vuonna. Seuraavan vuoden aikana Suomen tunnustivat lähes kaikki Euroopan keskeiset valtiot. Vuoteen 1923 mennessä maamme edustustoverkko oli laajentunut merkittävästi. Suomella oli toiminnassa lähetystöt seuraavissa maissa. Niiden hoitamat sivuakkreditoinnit on merkitty sulkuihin.

Alankomaat	(Belgia, Luxemburg)
Espanja	(Portugali)
Iso-Britannia	
Italia	
Japani	(Kiina)
Norja	
Puola	
Ranska	
Romania	(Kreikka, Bulgaria, Turkki)
Ruotsi	
Saksa	(Itävalta)
Tanska	(Unkari)
Venäjä/Neuvostoliitto	
Viro	(Latvia, Liettua)
Yhdysvallat	

Lähetystöjen lisäksi Suomella oli pääkonsulinvirastot Pietarissa ja Lontoossa sekä lähetetyt konsulit Sydneyssä, Shanghaissa ja Pariisissa. Suomen diplomaattinen edustus Euroopan ulkopuolella oli lähes olematonta. Vajaus paikattiin konsulien avulla. Edustustot ja mittava konsuliverkko palvelivat Suomen kansalaisia ulkomailla.

Heinäkuussa 1919 annetussa asetuksessa itsenäisen Suomen lähetystöistä ja konsulinvirastoista todettiin, että lähettiläiden ja konsulien tuli »suojella Suomen kansalaisten oikeuksia siinä maassa tai sillä alueella, minkä heidän toimialansa käsittää». Lisäksi heidän tuli antaa kaikkea mahdollista apua, jos Suomen kansalainen oli syytteessä ulkomaisessa tuomioistuimessa. Ohjesäännössä käytiin varsin yksityiskohtaisesti läpi merimiesten avustaminen ja siirtolaisia koskevat ns. notaaritehtävät eli mm. asiakirjojen laillistaminen, haasteiden toimittaminen ja erilaisten todistusten kirjoittaminen. Muusta avustustoiminnasta ohjeistettiin sen sijaan niukasti. »Jos Suomen alamainen, joka ei ole merimies, ulkomailla joutuu hädänalaisen asemaan, eikä ole oikeutettu turvautumaan asianomaisen maan viranomaisiin, antakoon konsuli harkintansa mukaan hänelle sitä ennakkoavustusta, jonka hän välttämättömmimmän puutteen poistamiseksi katsoo olevan tarpeen.»

Kesäkuun 17. päivänä 1920 ministeriö sai valmiiksi erityiset konsuliohjeet, jotka perustuivat vuoden 1919 asetukseen. Ohjeissa konsulaatteja opastettiin esimerkkien avulla erilaisista notaaritehtävistä 14 sivun verran. Sen jälkeen konsuleita ohjeistettiin laivoista ja merimiehistä vielä laajemmin. Lopuksi heille kerrottiin passien myöntämisestä ja viisumien leimaamisesta kymmenellä sivulla. Konsulin velvollisuudesta avustaa Suomen kansalaisia muistutettiin kolmella sivulla. Pääosa tekstistä käsitteli merimiesten avustamista. Muiden apua tarvitsevien kohdalta viitattiin vuoden 1919 asetukseen ja konsulin harkinnassa olevaan »pakottavimman puutteen poistavaan ennakkoavustukseen», mutta annettiin myös hyvä vinkki: »Käytännöllisintä olisi sen tähden maksaa etukäteen rahat avunpyyntösähkösanoman lähettämiseksi

hädänalaisen sukulaisille Suomeen. Jollei tätä menettelyä voida noudattaa tahi se ei tuota toivottua tulosta ja pyydetty avustus vaatii suurempia maksuja on parasta sähköteitse pyytää ulkoasiainministeriöstä ohjeita.» Tämä linjaus on käypä tänäänkin.

Ohjeiden painotus kertoo vastaansanomattomasti tietysti myös asioiden tärkeysjärjestyksestä 1919. Suomalaissiirtolaisten ja merimiesten asiat olivat etusijalla. Muita avustettavia ennakointiin olevan huomattavasti vähemmän.

SUOMALAISTEN PALUU NEUVOSTO-VENÄJÄLTÄ

UM joutui heti perustamisensa jälkeen mukaan hoitamaan Suomen kansalaisten kotiutuksia Venäjältä, vaikka kenttätyöstä vastasivatkin muut viranomaiset. Venäjällä asuneiden Suomen kansalaisten paluu paisui joukkoliikkeeksi vuodesta 1918 lähtien. Suurin suomalaismuuttajien keskittymä oli Pietarissa, mutta meikäläisiä oli kulkeutunut aina Vladivostokiin asti. Pienempiä suomalaisyhteisöjä ja yksittäisiä kansalaisia asui eri puolilla laajaa maata. Maailmansodan puhjetessa suomalaisia arvioitiin olleen Venäjällä 21000. Ensimmäiset paluumuuttajat tulivat vuoden 1917 syksyllä. He olivat etupäässä varakasta väkeä. Paluumuutto tyrehtyi sisällissodan ajaksi, mutta jatkui kesällä 1918. Toiseen suuntaan meni 10 000–13 000 punapakolaista keväällä 1918. Neuvosto-Venäjä oli vuonna 1918 ristiriitainen maa: toisille toiveiden täyttymys, lopuille paikka, josta oli kiireen vilkkaa päästävä pois.

Koska Suomella ja Neuvosto-Venäjällä ei ollut diplomaattisuhteita, ei Suomi voinut suojella kansalaisiaan itärajan takana. Aluksi suomalaisten etuja

valvoi Saksa. Sen Pietarin-pääkonsulinviraston alaisuudessa oli erityinen Suomen osasto. Saksan hävittyä marraskuussa 1918 maailmansodan jäi Suomen kansalaisten asioiden hoitaminen Ruotsille. Pekka Nevalainen on erinomaisessa tutkimuksessaan *Punaisen myrskyn suomalaiset* arvioinut, että vuonna 1918 Suomeen saapui 4500 Suomen kansalaista, joista reilu viidesosa oli samana vuonna itärajan yli menneitä punapakolaisia. Vuoden 1918 lopulla Ruotsi veti diplomaattiedustajansa pois Neuvosto-Venäjältä. Samalla myös Suomen kansalaisten etujen valvominen jäi heitteille. Pelastajaksi tuli Tanskan Punainen Risti, joka auttoi samaan aikaan monen muunkin maan kansalaisia. Kesällä 1919 neuvostohallitus ilmoitti, ettei tanskalaisten palveluksia enää kaivattu. Niinpä suomalaiset jäivät ilman diplomaattista tai muutakaan suojaa. Nevalaisen tutkimuksen mukaan suomalaisia palasi kuitenkin 1919 lähes yhtä paljon kuin edellisenä vuonna eli 4400. Jatkossa suomalaisten kotiinpaluu oli kytköksissä maailmansodan vankienvaihtoon. Suomi oli yksi väylä, kun venäläisiä sotavankeja toimitettiin kotiin, ja toiseen suuntaan kulki Venäjällä olleita muiden maiden sotavankeja ja siviilejä. Vuonna 1920 palasi vain 1300 suomalaista.

Toden teolla suomalaisten evakuointi pääsi käyntiin vasta Tartossa lokakuussa 1920 solmitun rauhansopimuksen jälkeen. Suomen ja Neuvosto-Venäjän välille solmittiin diplomaattisuhteet 31.12.1920. Pietariin perustettiin evakuoimistoimisto, joka oli Suomen Moskovan-lähetystön sivupiste. Se ei kuitenkaan ollut UM:n vaan sisäasiainministeriön alainen. Maaliskuussa 1921 toimisto ryhtyi luetteloimaan paluuhalukkaita Suomen kansalaisia. Ensimmäinen evakuointijuna ylitti Rajajoen 30.4.1921. Tulijat vietiin suoraan vasta

perustetulle Kellomäen karanteenialueelle Terijoella. Kesällä 1921 kotimaahan saapui hajanaisia ryhmiä myös kauempaa Sisä-Venäjältä. Suomen Moskovan-edustusto oli ruokkinut heidät lähetystössä ja antanut vielä vaatteita, evästä sekä vähän rahaa loppumatkalle. Myös Pietarin-toimisto oli perustanut ruokalan Suomeen pyrkiviä varten. Omaiset pystyivät lähettämään maastapäasyä odottaville paketteja, jotka sitten jaettiin toimiston kautta. Vuonna 1921 Suomeen tuli 5400 Suomen kansalaista. Heistä 700 tuli kauempaa Sisä-Venäjältä. Loput olivat Pietarin alueelta.

Evakuoinnin onnistuminen oli kiinteästi sidoksissa Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin. Mitä paremmat välit, sen jouhevammin evakuoinnit sujuivat. Niinpä ei ollutkaan mikään ihme, että neuvostoviranomaiset jäädyttivät kuljetukset, kun Itä-Karjalan kansannousu alkoi vuoden 1921 lopulla. Maasta ei päässyt pois kuin loikkaamalla. Kansannousun kukistumisen jälkeen suhteetkin paranivat ja kotiutukset luonnistivat taas. Vuoden 1922 aikana Suomeen saapui 1100 Suomen kansalaista. Viimeinen varsinainen evakuointijuna höyrysi Rajajoelle maaliskuussa 1923. Sen jälkeen suomalaisten kotiutus tapahtui yksitellen tai perhe kerrallaan, jos paperit olivat kunnossa. Vuonna 1923 suomalaisia palasi vielä reilu tuhat, seuraavana vuonna 500. Sitten tahti hiljeni. Pekka Nevalaisen tutkimusten mukaan Suomeen palasi vuosina 1918-1924 noin 19 000 Suomen kansalaista. Heistä arviolta 4500-5000 oli vuonna 1918 itärajan yli menneitä punapakolaisia.

UM vastasi yksin Vladivostokin ja Arkangelin suomalaisten kotiuttamisen lisäksi Bakun suomalaisten paluusta kotiin. Vuonna 1918 Suomessa mietittiin vakavissaan suhteiden solmimista Kaukasian

tasavaltoihin Georgiaan, Armeniaan ja Azerbaidzhaniin. Suomella oli nimittäin kaupallisia intressejä alueella, lähinnä Helsingin hallitus himoitsi viljaa ja muita raaka-aineita. Toisaalta tasavalloissa oli melko paljon suomalaisia, joiden »notaarihuollosta» ja kotiinpääsystä oli huolehdittava. Loppujen lopuksi Suomen kansalaisten avustaminen ja passien sekä väliaikaisten kansallisuustodistusten myöntäminen muodostuivat Tbilisiin 5.7.1919 nimitetyn Suomen edustajan eversti Henrik Björkqvistin päätehtäväksi.

»Suomen edustuksen kanslia avattiin Tiflisissä [Tbilisissä] heinäkuussa 1919 ja toimi se yhtämittaisesti aina heinäkuun 24. päivään 1922, jolloin minun olosuhteiden pakosta oli suljettava kanslia ja kiireellisesti poistuttava maasta. Edustuksen tehtävät olivat heti alusta alkaen varsin moninaiset ja vaikeat. Ensisijaisena tehtävänä luonnollisesti oli Kaukaasiassa olevien suomalaisten ja yllämainittujen kolmen tasavallan hallitusten välisten suhteiden järjestely. Suomalaisia oli tähän aikaan Kaukaasiassa noin 150-200, joista suurin osa oleskeli Bakun kaupungissa, ollen toiminimen Nobel palveluksessa. Sen lisäksi asui Tiflisissä, Erivanissa ja Batumissa noin 50 suomalaista sekä noin 10 työmiestä Batum-Trapesund radan varrella. Nämä olivat vallankumouksen jälkeen joutuneet taloudellisesti äärettömän vaikeaan asemaan tarviten yhtämittaisesti kanslian neuvoja ja apua.»

»Edustuksen tärkeimpänä tehtävänä oli kuitenkin siellä olevien suomalaisten kotimaahan pääsyn järjestäminen. Varsinkin sen jälkeen kun bolsevikit olivat valloittaneet mainitut kolme tasavaltaa, tulivat olot Kaukaasiassa suomalaisille suorastaan mahdottomiksi, joten kävi välttämättömäksi järjestää heille tilaisuus palata kotimaahan mahdollisimman nopeasti. Vaikeuksia

lisäsi vielä se, että lyhin paluutie Venäjän kautta bolševikkien toimenpiteiden vuoksi oli katkaistu, josta syystä suurin osa matkoista oli järjestettävä Turkin ja Italian kautta», kertoi Björkqvist myöhemmin loppuraportissaan.

Valtioneuvosto oli 4.12.1920 myöntänyt Björkqvistille 750 puntaa Bakussa, Tbilisissä ja muualla Kaukasiassa olevien hädänalaisten Suomen kansalaisten kotiuttamiseen, mutta rahoja ei koskaan pystytty toimittamaan perille. Niinpä Björkqvist maksoi avustukset sekä kotimatkat omista ja lainaamistaan varoista. Lähtiessään kiireen vilkkaa 1922 Tbilisistä bolševikkeja pakoon hän joutui jättämään viraston arkiston sekä tilikirjat ja -tositteet kaupunkiin. Niinpä hän ei voinut vaatia UM:ltä korvausta kuin vasta 1927, jolloin hän sai italialaisten välityksellä suurimman osan tilikirjoistaan takaisin ja pystyi dokumentoimaan maksamansa avustukset ja edustuston muut menot. Ministeriö ei kireään rahatilanteeseensa ja hankaliin yhteyksiin vedoten ollut missään vaiheessa lähettänyt penniäkään Tbilisin edustustolle. Eduskunta myönsi 1929 eversti Henrik Björkqvistille 154000 markan (nykyrahassa 42000 euron) korvauksen »suomalaisten pakolaisten avustamisesta ja palauttamisesta kotimaahan Kaukasiasta 1919-1922».

APUA EUROOPASSA, AFRIKASSA, AASIASSA, AUSTRALIASSA JA AMERIKASSA

Frans Sylvan kirjoitti tammikuussa 1919 UM:lle. »Sodan syttyessä 1914 olin opintomatkalla Pariisissa. Ulkomaalaisena oli minun lähdettävä kiireen kaupalla maasta ja onnistuinkin monien vaikeuksien perästä, muka Ruotsin alamaisena, pääsemään Ruotsin valtion

pakolaisia hakemaan lähetetyllä höyrylaiva Andrealla ensin Ruotsiin ja sieltä kotiin Suomeen. Mukaani en saanut ottaa mitään muita tavaroita kuin mitä käsissäni saatoin kuljettaa, jonka takia matkalaukkuni, joka sisälsi kaikki vaatteeni, jäi Pariisiin.»

Sylvan oli jättänyt matkalaukkunsa Svenska Kyrkans Församlingslokaliin sillä ehdolla, että hän noutaa sen viimeistään kuukausi sodan päättymisen jälkeen. Sylvan lähetti säilytyskuitin UM:lle ja pyysi apua. Ministeriö velvoitti Pariisin-lähetystön selvittämään laukun kohtalon ja toimittamaan sen jos mahdollista Helsinkiin. Sylvanin saama kuitti lähetettiin tietysti edustustolle. Matkalaukku löytyi sieltä minne se oli jätettykin, ja lähetystö lupasi »niin pian kuin tilaisuus tarjoutuu tämän suuren ja varsin raskaan arkun edelleen lähettämiseen, sen ministeriön kautta omistajalleen toimittamaan».

Ida Siukonen ja Saimi Kaipainen ottivat lokakuussa 1920 yhteyttä Suomen Berliinin-lähetystöön. Tytöt kertoivat olleensa sairaanhoitajina puna-armeijassa ja joutuneensa saksalaisten vangiksi. Nyt he olivat vankileirillä Bayreuthissa. He pyysivät lähetystöltä apua päästäkseen kotiin. Ennen sitä he toivoivat raha-avustusta, koska leirillä oli puutetta kaikesta. Lähetystö pyysi ministeriöltä ohjeita. Ritarikatu kääntyi etsivän keskuspoliisin (EK) puoleen. Sen mukaan kumpikin tytöistä oli 20-vuotiaana ottanut osaa »kapinaan», toinen jopa aseellisesti. Keväällä 1918 tytöt olivat tuhansien muiden punaisten tavoin paenneet Neuvosto-Venäjälle. Ida ja Saimi olivat kirjeessään vielä paljastaneet palvelleensa neuvostoarmeijassa, mikä oli punaisten puolella taistelemisen lisäksi niin raskas synti, ettei EK pitänyt tyttöjen maahanpääsyä suotavana. He jäivät oman onnensa nojaan.

Aivan samaan aikaan Berliinin-lähetystö hoiti toistakin avustustapausta. Vapaaherra Eugen Karl Rosenkampff oli juuri tullut Venäjältä vaimonsa ja kahden lapsensa kanssa »täydellisesti varattomana». Vapaaherralla ei ollut henkilöilyyspapereita mukanaan, mutta kun hän oli »antanut kunniasanansa siitä, että hän on Suomen kansalainen, on lähetystö antanut määräyksen suorittaa hänen perheensä matkan Stettinistä Suomeen». UM ei ollut järin ilahtunut lähetystön toiminnasta.

Tuntemattomien ihmisten kotimatkan maksaminen oli kaikkien ohjeiden vastaista. Rahojen periminenkin oli kohtuullisen vaikeaa, koska miehestä ei ollut mitään tietoja eikä allekirjoitettua kuittiakaan ollut.

»Kamreeriosasto ei voi olla huomauttamatta siitä tavasta, jolla tällaisia avustuksia lähetystössä viime aikoina on myönnetty ottamatta, kuten olisi pitänyt, ensin selville, onko avustuksen saaja Suomen alamainen, missä hänen kotipaikkansa tai asuntonsa on, onko hänellä itsellään tahi hänen sukulaisillaan täällä Suomessa varoja, kutka nämä sukulaiset ovat ja missä he asuvat.» Huhtikuussa 1921 Uudenmaan läänin lääninkanslia sai kuin saikin perittyä vapaaherra Rosenkampffilta matkakustannukset.

Lokakuussa 1918 ulkoasiaintoimituskunta sai Viipurin läänin maaherran välityksellä Johan Emil Päiviön (ent. Petas) anomuksen, jossa hän pyysi apua englantilaisten sotavankina Gibraltarissa olevan veljensä Hugo Einar Petaksen vapauttamiseksi. Johanin mukaan Hugo oli lähtenyt huhtikuussa 1918 Yhdysvalloista kohti Australiaa. Laiva oli pysähtynyt Marseilles'ssa, jossa englantilaiset olivat pidättäneet Hugon ja kuljettaneet Gibraltariin. Sieltä tämä oli saanut Punaisen Ristin avulla yhteyden veljeensä ja pyytänyt tältä todistusta, josta selviäisi Hugo Petaksen olevan Suomen kansalainen.

Petakselle oli lähetetty Englannin Helsingin-konsulin välityksellä passi, mutta miestä ei ollut vapautettu. Niinpä Päiviö toivoi nyt ulkoasiaintoimituskunnalta »toimenpiteitä Englannin hallitukseen nähden, että vangittu asetettaisiin vapaalle jalalle ja että hän saisi matkustaa kotimaahansa elikkä minnekä hän itse haluaisi». Ulkoasiainministeriö otti yhteyttä Englannin Helsinginkonsuliin Henry M. Belliin kertoen, että Petas oli toukokuussa 1918 siirretty vankileirille Gibraltariin, mutta häntä ei ollut vapautettu, vaikka mies oli puolueettoman Suomen kansalainen. UM pyysi kohteliaasti Belliä ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin Petaksen vapauttamiseksi.

Konsuli lähetti tiedustelun hallitukselleen. Ison-Britannian viranomaisten selvityksen mukaan Petasta ei suinkaan ollut pidätetty Marseilles'ssa, vaan vasta Gibraltarissa, minne hän oli saapunut kyseisellä norjalaisella aluksella. Petas oli sen sijaan herättänyt Ranskan viranomaisten epäilyt jo saapuessaan Marseilles'hin, koska hänen paperinsa olivat väärennetyt. Yhdysvaltain viranomaisten antamasta merimieskortista oli nimittäin poistettu alkuperäinen valokuva ja liimattu tilalle uusi. Venäjän New Yorkin -pääkonsulaatin antamasta passista taas oli poistettu nimi ja korvattu se toisella. Ranskan viranomaiset eivät kuitenkaan olleet pidättäneet Petasta, vaan olivat vihjaisseet asiasta briteille.

Nämä vangitsivat Petaksen Gibraltarissa, koska epäilivät miestä saksalaisten vakoojaksi. Petas oli kuljetettu heinäkuussa saarivaltioon ja vapautettu vasta maailmansodan päättymisen (11.11.1918) jälkeen. Mihin mies oli leiriltä päästyään joulukuussa 1918 lähtenyt, sitä britit eivät tiedäneet. Tieto välitettiin huhtikuussa 1919 veljelle Viipuriin.

Oscar David kavalsi vuoden 1921 aikana Alexandriassa Egyptissä työnantajaltaan AB Nordisk-Asiatiska Companiet OY:ltä sievoisen summan rahaa. Tapauksen havaittuaan yhtiö ryhtyi oikeustoimiin edustajaansa vastaan, mutta törmäsi harmittavaan esteeseen. Paikallinen tuomioistuin ei ollut kuullutkaan Suomesta, joten se halusi virallisen todistuksen siitä, että senmaalaisia yrityksiä oli yleensä olemassa. UM antoi Lontoon-lähetystölle ohjeet, että se olisi yhteydessä Alexandriaan ja vakuuttaisi tuomioistuimen itsenäisen Suomen olemassaolosta. Näin myös tapahtui. David vangittiin syksyllä 1921.

Ystävälliset brittiviranomaiset kertoivat 23.11.1921 suomalaisille, että ennen ensimmäistä maailmansotaa suomalaisia koskevat oikeusasiat oli Egyptissä käsitelty erityisessä Venäjän konsultuomioistuimessa, mutta Venäjän hävittyä maailmankartalta joutuivat suomalaiset nyt »alkuasukastuomioistuimeen». Britit olivat kuitenkin sopineet esimerkiksi samassa asemassa olevan Puolan kanssa, että puolalaisten asiat käsiteltiin brittien konsultuomioistuimessa. Lontoon hallitus ehdotti Suomelle samankaltaista järjestelyä. Suomalaiset suostuivat ilomielin.

Davidin asia tuli toistakin tietä UM:n tietoon. Mies oli vankilasta soittanut Ruotsin Alexandrian-pääkonsulille, mutta tämä ei voinut auttaa, koska David oli Suomen kansalainen. Pääkonsuli oli kuitenkin ilmoittanut pidätyksestä Suomen Roomanlähetystölle. David ennätettiin tuomita lokakuussa 1921

»alkuasukastuomioistuimessa» vuodeksi vankeuteen. Tammikuussa 1922 alioikeuden tuomio kumottiin ja mies vapautettiin. Davidin tapauksessa ei ennätetty vedota Suomen ja Ison-Britannian sopimukseen, vaan prosessi

tapahtui »alkuasukasjärjestyksessä». Maaliskuussa 1922 UM informoi oikeusministeriötä siitä, että »Suomen kansalaisia koskevat asiat Egyptissä toistaiseksi ovat käsiteltävät englantilaisessa konsulituomioistuimessa».

Shanghaihin saapui joulukuussa 1924 kaksi suomalaista matkailijaa, jotka kertoivat konsulaatissa lähteneensä 1918 kotimaasta sotaa pakoon ja joutuneensa lopulta monen mutkan kautta Harbiniin ja kävelleensä sieltä Shanghaihin. Nyt he halusivat päästä takaisin Suomeen tai matkustaa Yhdysvaltoihin. Konsuli K. G. Wähämäki epäili parivaljakon kertomusta ja ryhtyi selvittämään kaksikon taustaa. Tutkimuksissa paljastui, että 18-vuotias Rauha Ilvonen oli 1922 karannut kotoaan ja lähtenyt samassa kylässä asuneen 48-vuotiaan Tuomas Huumosen houkuttelemana itärajan yli. Huumonen oli taistellut punaisten puolella ja oli ehdonalaisessa vapaudessa. »Katsoen siihen, että Rauha Ilvonen vielä on alaikäinen, olen erottanut hänet matkakumppanistaan ja järjestänyt hänelle nuorelle tytölle sopivamman asunnon», raportoi Wähämäki ministeriölle pyytäen sitä ottamaan yhteyttä Ilvosen äitiin tytön kotiuttamiseksi. Samalla konsuli pyysi ohjeita, miten Huumosen kanssa piti menetellä.

Ministeriö otti yhteyttä Ilvosen omaisiin ja sai näiltä rahat tytön paluumatkaan. Maaliskuussa 1925 Ritarikadulta lähti lyhyt sähke. »Ilvosen puolesta maksettu 60 puntaa lähettäkää kotiin Huumoselle ei avustusta.» Ilvonen joutui odottamaan kotimatkaa puoli vuotta, koska konsulaatti ei uskaltanut laittaa nuorta tyttöä yksin matkaan. Väliajan hän työskenteli Wähämäen kotiapulaisena. Lopulta Rauha Ilvonen lähti marraskuussa 1925 yhdessä ruotsalaisten lähetyssaarnaajien kanssa. Ryhmä matkusti ensin laivalla

Tientsiniin ja jatkoi sieltä junalla Siperian poikki Suomeen.

Australiaan siirtolaiseksi lähtenyt K.V. Myllymäki oli taistellut Australian armeijassa maailmansodassa, haavoittunut ja joutunut loppuelämäkseen sairaalahoitoon. Mies otti tammikuussa 1922 yhteyttä Suomen Sydneyn-konsuliin Harald Tanneriin kertoen sotaan lähtiessään jättäneensä saamiensa ohjeiden mukaisesti kaikki käteisvaransa Venäjän pääkonsulille Melbournessa. »Olen sotilasviranomaisilta saanut jäljennöksen Venäjän silloisen pääkonsulin kirjeestä, jossa hän tunnustaa vastaanottaneensa rahat ja säilyttävänsä niitä Myllymäen hyväksi», kirjoitti Tanner. Pääkonsuli oli kuitenkin häipynyt paikalta jo vuosia sitten, joten Tanner kysyi UM:ltä, oliko rahoja mahdollista periä takaisin. Ritarikadun vastaus oli lyhyt: »Ministeriöllä ei ole minkäänlaisia keinoja Venäjän nykyiseltä neuvostohallitukselta saada Myllymäen 1917 Venäjän silloiselle pääkonsulille jättämiä rahoja.»

Maailmansodan lopulta päätyttyä monet suomalaiset halusivat kotiin. Sota kun oli padonnut vapaan matkustamisen vuosikausiksi. Valtaosa halukkaista oli Venäjällä, mutta tulijoita oli kauempaakin. Cecilia Hagelin-Soininen kirjoitti syksyllä 1920 Suomen Buenos Airesin -konsulille Max Sahlbomille. Hänen miehensä oli kuollut 1914 Montevideossa Uruguayssa, ja siitä asti hän oli elättänyt yksin kuutta 6-14-vuotiasta lastaan. Leski lapsineen halusi palata kotiin. Konsuli Sahlbom oli tutustunut tarkasti konsuliohjeisiin ja pyysi ensin saada nähdä todistuksen siitä, että äiti ja lapset olivat Suomen kansalaisia. Varmistuttuaan tästä hän kirjoitti UM:lle kertoen perheen olevan »mitä heikoimmassa asemassa» ja pyysi ministeriöltä valtuuksia sopia äidin ja lasten kotiuttamisesta Suomen valtion kustannuksella.

Ministeriö suostui. Voi olla, että myönteiseen päätökseen vaikutti se, että rouva Hagelin-Soininen oli kirjoittanut ahdingostaan presidentin puolisolle Ester Ståhlbergille. Leskirouvan käly taas oli vielä käynyt puhumassa Presidentinlinnassa perheen avustamisesta.

Perhe pääsi matkustamaan Suomeen vasta heinäkuussa 1921, jolloin ensimmäinen suomalaisalus saapui lähivesille. Ulkomaista laivaa pidettiin alun perinkin liian kalliina. Matka sujui lopulta hyvin. Kolme vuotta myöhemmin valtiontilintarkastajat vaativat UM:ltä selvitystä, paljonko perheen kotimatka kaiken kaikkiaan oli tullut valtiolle maksamaan ja miksi halvinta matkustustapaa ei ollut käytetty. Buenos Airesin - konsulinviraston selvityksen mukaan suomalaista laivaa oli jouduttu odottamaan puoli vuotta, kunnes tieto »Imatran» tulosta Montevideoon oli varmistunut. Sen ajan rouva Soininen »töin tuskin kykeni elättämään itsensä ja kuusi alaikäistä lastaan». Imatran matkareittiin oli kuitenkin tullut viime hetkellä muutos, eikä se saapunutkaan Uruguayn pääkaupunkiin. Rouva taas oli jo ennättänyt irtisanoutua työpaikastaan ja asunnostaan, joten »hänen ja lastensa elättäminen näytti joutuvan pääkonsulinviraston huoleksi. Pääkonsuli ei toiselta puolen suostunut lähettämään näitä henkilöitä ulkomaisella laivalla esim. Englannin tai Saksan kautta, koska oli epätietoista tulisiko valtio korvaamaan tällaiset matkakustannukset. Höyrylaiva 'Imatran' oli sitä vastoin määrä ottaa hiiltä Rio de Janeiron satamassa, jonka tähden päätettiin heti lähettää Soinisen perhe nopeakulkuisella matkustajalaivalla Rioon, josta siirto 'Imatraan' voisi tapahtua. Matka Montevideosta, jossa perhe oli asunut, Rioon suoritettiin kolmannessa luokassa», selvitti konsulinvirasto kotiuttamisen äkillisiä käänteitä.

Matkakustannuksia oli nostanut myös se, että perhettä oli suomalaislaivalla jostain syystä »käsitelty ensi luokan matkustajina», vaikka he olisivat tietysti tyytyneet kolmanteenkin luokkaan. Lisäkustannuksia valtiolle oli tullut vielä siitä, ettei »Imatra» ollutkaan tullut Suomeen, vaan se oli jäänyt Hampuriin, mistä paikallinen Suomen-konsuli oli hoitanut äidin ja lapset toisella laivalla Helsinkiin. Tilintarkastajat tyytyivät selvitykseen.

Maaliskuussa 1921 UM lähetti kaikille lähetystöille ja konsulaateille kiertokirjeen, jossa niitä muistutettiin siitä, että avustuksia annettaessa oli noudatettava säästäväisyyttä ja että niitä oli annettava vain tarkan harkinnan jälkeen. Ministeriö korosti, että »jatkuvien väärinkäytösten välttämiseksi» ja avustusten »mikäli mahdollista takaisinperimiseksi» avustusten saajilta oli ehdottomasti vaadittava henkilötiedot, lähimmän omaisen yhteystiedot, allekirjoitettu kuitti avustuksesta ja takaisinmaksusitoumus, josta kävi selville avustuksen määrä ja valuutta.

Ilmaisia kotimatkoja ei siis ole ollut kuin vahingossa ulkoasiainhallinnon alkuvuosina. Jostain syystä legenda konsulinkyydistä kotiin on kuitenkin elänyt hyvin pitkään. Jotkut lähtevät vielä tänäänkin matkalle siihen luottaen ja matkavakuutuksen unohtaen. Toisaalta avustuksiin liittynyt ongelma - takaisinmaksu - tiedostettiin sekin jo 1920-luvulla. Perimisprosentti ei koskaan ole noussut kovin korkeaksi.

Kaikissa asioissa ministeriö ja edustustot eivät auttaneet. Wäinö Lavi oli tullut Yhdysvalloista kotiin keväällä 1921. Matkan viimeinen osuus Tukholmasta Turkuun ruotsalaisella Ragnehöyryaluksella oli Lavin mukaan hirveä. Kolmannen luokan matkustajat oli sullottu sikiin sokin ruumaan, jonka ikkunat oli suljettu.

Vain muutama himmeä sähkölamppu oli valaissut muuten pimeää tilaa. »Klosettia ei puhdistettu koko yönä. Ruokailla saimme pimeässä. Kauhea haju, joka klosetin täyttyessä levisi ympäristöön, antoi monelle aiheutta jättää ruokailu kesken.» Lapset ja »heikoimmat naiset» olivat nukkuneet riippumatoissa, loput likaisella lattialla, mutta ahtauden ja lemun takia nukkumisesta ei ollut tullut mitään. Lavi lähetti valituksensa Helsingin terveyslautakunnalle kehottaen sitä »toimimaan epäkohdan poistamiseksi». Terveyslautakunta lähetti puolestaan kirjeen UM:lle pyytäen sitä välittämään terveiset Ruotsin viranomaisille.

UM antoi tehtävän Tukholman-lähetystölle. Sen piti »saattaa valituskirjelmän sisältö Ruotsin hallituksen tietoon mahdollisesti tarpeellisiksi havaittuja toimenpiteitä varten kyseenalaisten epäkohtien poistamiseksi». Lähetystö ei katsonut millään muotoa järkeväksi kääntyä Ruotsin hallituksen puoleen moisessa asiassa. Ensinnäkin protestoija oli »täysin tuntematon» eikä hän ollut tarkasti kertonut, minä päivänä oli matkustanut. Toisaalta syyllinen ei kai ollut Ruotsin hallitus, vaan viime kädessä matkan myynyt amerikkalainen matkatoimisto. Sitä paitsi jos osti lipun kolmanteen luokkaan, oli oltava valmis kohtaamaan »kolmannella luokalla matkustamisen vaivalloisuuksia», totesi lähetystösihteeri Johannes Gummerus hiukan alentuvasti.

UM VEI KIISTAN KORKEIMPAAN OIKEUTEEN

Thure Wegelius saapui marraskuussa 1920 Liverpooliin. Nuori mies eksyi huonoille teille ja menetti juhlahumussa kaikki rahansa. Voidakseen jatkaa matkaansa New Yorkiin hän pyysi paikalliselta Suomen varakonsulilta

apua. Livingstone Holmes lainasikin Wegeliukselle rahat laivamatkaan. Avustuksesta laadittiin velkakirja, jossa Thure Wegelius tai hänen äitinsä sitoutuivat maksamaan varakonsulille takaisin 35 puntaa. Thure sähkötti heti äidilleen ja pyysi tätä maksamaan avustuksen. Äiti ilmoitti kirjeitse Holmesille suostuvansa järjestelyyn ja lupasi toimittaa rahat konsulille New Yorkista, koska Suomesta oli vaikea hankkia valuuttaa.

Mitään ei kuitenkaan tapahtunut, joten Holmes kääntyi kesäkuussa 1921 Suomen Lontoon-pääkonsulinviraston puoleen saadakseen rahat takaisin. Pääkonsulaatti oli tuohtunut tapahtuneesta. »Koska varakonsuli Holmesin herra Wegeliusta kohtaan osoittama luottamus on näin kiittämättömästi palkittu ja katsoen siihen, että tällainen menettely Suomen kansalaisten taholta on omiaan tekemään epäedullisen vaikutuksen Herra Holmesiin, joka varmaankaan ei vastaisuudessa tule antamaan yhtä auliisti apuaan, rohkenen kunnioittavasti pyytää ulkoasiainministeriön suosiollista toimenpidettä siihen nähden, että summa tulisi takaisinmaksetuksi varakonsuli Holmesille.» Pääkonsulinvirasto lähetti virkakirjeen liitteenä UM:lle alkuperäisen velkakirjan ja rouva Wegeliuksen viestin Holmesille.

Elokuun 30. päivänä pääkonsulaatti tiedusteli Holmesin pyynnöstä UM:ltä väliaikatieitoja. Ilmeisesti ministeriössä oli vietetty kesälomia, sillä asian hyväksi ei ollut tehty mitään. Vasta toinen kirje sai vauhtia Ritarikatuun. Se antoi Turun ja Porin läänin maaherralle tehtäväksi periä Turussa asuvalta rouva Martha Wegeliukselta 35 puntaa tai vaihtoehtoisesti 9292 markkaa. Tieto välitettiin myös Lontooseen. Syyskuussa maaherranvirasto ilmoitti rouva Wegeliuksen kieltäytyneen maksamasta summaa. UM ei tyytynyt tähän, vaan lähti hakemaan rahoja oikeusteitse. Turun

raastuvanoikeus käsitteli asian 21.12.1921 ja määräsi rouva Wegeliuksen maksamaan lainan heti takaisin Suomen valtiolle. Martha Wegelius ei tyytynyt päätökseen, vaan vei asian Turun hovioikeuteen. Hän ei mielestään ollut vastuussa poikansa ottamista lainoista. Eihän hän ollut allekirjoittanut mitään velkakirjaakaan. UM:n mielestä Wegeliuksen Holmesille lähettämä kirje taas todisti vastaansanomattomasti äidin luvanneen hoitaa poikansa velan.

Hovioikeus käsitteli asian vasta heinäkuussa 1923 ja kumosi raastuvanoikeuden päätöksen. Turun ja Porin läänin maaherra suositteli päätökseen tyytymistä, mutta UM:lle asiasta oli ilmeisesti tullut arvovaltakysymys. Niinpä se vei kiistan korkeimpaan oikeuteen, joka ratkaisi sen 17.6.1925 UM:n eduksi.

Tästä ei enää voinut valittaa, joten nyt oli lopultakin aika ryhtyä perimään velkaa takaisin. UM:n järkytykseksi velkakirja oli hävinnyt. Se oli ollut maaherranvirastossa, raastuvanoikeudessa, hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa, mutta nyt sitä ei enää löytynyt.

Viranomaisten etsiessä epätoivoisesti alkuperäistä asiakirjaa rouva Wegelius ja varakonsuli Holmes pääsivät kesällä 1926 sovintoon. Wegelius maksoi 25 puntaa ja Holmes tyytyi siihen. Hän jäi 10 puntaa ja neljän vuoden viivästyskorot tappiolle, mutta pääsipähän koko hommasta eroon, kuten hän kompromissia perusteli.

Myöhemmin UM muutti avustuskäytäntöä. Olihan väärin, että viaton varakonsuli, joka oli hyvää hyvyyttään auttanut Suomen kansalaista, sotkettiin vuosikausia kestäneeseen oikeusprosessiin. Jatkossa samankaltaisissa tapauksissa Lontoonpääkonsulinvirasto olisi korvannut varakonsulille summan täysimääräisenä ja ottanut sen jälkeen perimisen hoitaakseen.

SIIRTOLAISTEN PALVELUKSESSA

Suomi perusti ensimmäisen konsulinvirastonsa Pohjois-Amerikkaan 1919. Silloin aloitti toimintansa New Yorkin - pääkonsulinvirasto. Sen perustamisen taustalla olivat kaupalliset syyt. Pääkonsulaatin laskettiin palvelevan myös siirtolaisia, mutta lähinnä passien myöntäjänä ja korkeintaan pari tuntia päivässä. Silloin ei arvattu, että Pohjois-Amerikan konsulaattien päätehtäväksi tulisi siellä olevien lähes puolen miljoonan suomalaissiirtolaisen asioiden hoitaminen. Kymmenen vuotta myöhemmin Suomella oli pääkonsulinvirasto myös Montrealissa ja konsulinvirastot Duluthissa ja Seattlessa. Kaikissa neljässä virastossa työskenteli Suomesta lähetetty juristi konsulina. Tämän lisäksi mantereella oli useita Suomen kunniakonsulinvirastoja. Konsulinvirastot ja ministeriön siirtolaisasiain jaosto hoitivat vuosittain noin 1000 erilaista avustustapausta.

Ministeriö auttoi Suomessa olevia sukulaisia kertomalla, mitä todistuksia rapakon takana erilaisissa notaaritehtävissä tarvittiin, opastamalla asiakirjojen laatimisessa, auttamalla niiden kääntämisessä, vastaamalla kysymyksiin ja toimittamalla tarvitut asiakirjat konsulinvirastolle valtameren toiselle puolelle. Konsulinvirasto toimi yhdyssiteenä siirtolaisiin ja hoiti suhteet Yhdysvaltain ja Kanadan viranomaisiin. Tämän lisäksi konsulaatit auttoivat Suomessa asuvia kansalaisia etsimällä heidän kadonneita omaisiaan ja selvittämällä maahantulomahdollisuuksia.

Konsulaatit palvelivat myös toiseen suuntaan. Jotkut siirtolaiset pystyivät tietysti hoitamaan sukulaisensa välityksellä asioita Suomessa, mutta kaikille se ei onnistunut. »Kenenpä muiden kuin konsulinviraston puoleen voisikaan siirtolainen siellä kääntyä kysyäkseen neuvoa Suomea koskevissa lakiasioissaan», myhäili

konsuli Aaro Jalkanen ylpeänä 1929. Konsulaatit antoivat myös tulkkausapua ja ottivat yhteyksiä asemamaan viranomaisiin, jos amerikan kieli ei vielä luonnistanut tai siirtolaiset eivät muuten olisi saaneet heille kuuluvia palveluja uudessa kotimaassaan.

New Yorkissa ja Duluthissa palvelleen Jalkasen mukaan »perintö- ja tapaturmakorvausasiat ovat tärkeimmät ja samalla myös ehdottomasti suuritöisimmät siirtolaisasioista. Yleensä voimme sanoa, että useimmat niistä viipyisivät paljon, jopa vuosimääriä enemmän, ja tulos olisi useinkin omaisille laihempi, jos ei olisi konsulinvirastojamme pitämässä huolta perillisten etsimisestä, sukuselvitysten y.m. tarpeellistodistusten ja selvitysten hankkimisesta, pesänhoitajain ja perintöoikeuksien kiirehtimisestä, useissa tapauksissa myös pesän selvittämisestäkin, sekä rahojen nostamisesta ja perillisille toimittamisesta. Useat jäämistöt olisivat jääneet ijäksi päiväksi perillisille toimittamatta ja moni tapaturmakorvaus saamatta ilman konsulinvirastojamme. Ilman niitä olisivat tuhannet kansalaiset saaneet turhaan, usein suurilla kustannuksilla, yrittää saada lähempiä tietoja siellä olevista tahi kuolleista omaisistaan sekä jäikö heiltä jäämistöä, onko mahdollisuutta tapaturmakorvaukseen jne.»

Samaan aikaan konsulaatit myönsivät ja uusivat tuhansia passeja sekä pitivät yllä kansalaisuusmatrikkelia kaikista toimialueellaan asuvista suomalaisista. Kun henkilö oli merkitty matrikkeliin, oli valtio velvollinen antamaan hänelle kaikkea mahdollista apua, mihin valtiovallalla ulkomailla oli oikeus. Toisaalta valtio sai matrikkeliin merkittyjen tietojen avulla selville, keiltä se pystyi vastavuoroisesti vaatimaan kansalaisvelvollisuuksien täyttämistä, esimerkiksi asevelvollisuuden suorittamista. Matrikkeli edisti

notaaripalveluita helpottamalla haasteiden, testamenttien ja muiden asiakirjojen toimittamista ulkomailla asuville Suomen kansalaisille. Kirjoittautumalla matrikkeliin henkilö myös säilytti Suomen kansalaisuutensa, jonka pitkällä oleskelulla ulkomailla saattoi menettää. Matrikkeli helpotti myös omaisten tiedusteluja.

Töitä riitti, mutta työntekijöistä ja varsinkin arvostuksesta oli puute. Jalkasen mielestä kaikista kokelaista ei ollut »siirtokansan palvelijoiksi». Konsultitöihin kaivattiin »miehiä, jotka osaavat suhtautua siirtokansaan myötätuntoisuudella ja ymmärryksellä, eläytyä itsekin kansallisiin harrastuksiin ja joilla on halua ja kykyä ottaa niihin osaa ja niitä edistää». Virastoihin ei tarvittu henkilöitä, jotka »pysyvät vieraina siirtokansalle ja sen harrastuksille tai jotka työkeällä tai virkavaltaisella tavalla ja turhanpäiväisillä muodollisuuksilla ylläpitävät siirtokansassa sitä käsitystä, että Suomessa rehoittaa vielä edelleen vieras virkavalta», linjasi Jalkanen.

Hän suhtautui pessimistisesti tulevaisuuteen: »Nyt jo on olemassa suuri puute pätevistä siirtolaisasioiden hoitoon perehtyneistä ja sille alalle halukkaista miehistä ja sille alalle antautuneetkin pyrkivät siltä pois. Yleensäkin lienee ulkoasiain hoidon alalla palvelevista mieluisampaa palvella ministeriössä ja lähetystöissä, asua maailman sivistyskeskuksissa ja nauttia kaikkia niitä etuja ja etuoikeuksia joita diplomaattiura tarjoaa, kuin hoidella jollain kaukaisella syrjäseudulla tavallisten kuolevaisten diplomaattisiin asioihin nähden vähäisiltä tuntuvia, mutta kovatoisia ja epäkiitollisia jäämistö ym. asioita.» Jalkasen mukaan vaikutti sitä paitsi siltä, että jos virkamies oli valinnut tai joutunut »siirtolaisuralle», ei sieltä päässyt pois, vaan henkilön oli pakko palvella loppuelämänsä vaativissa ja huonosti palkatuissa hommissa jossain Jumalan selän takana. Oli kuitenkin